

ISSN (E): 2181-4570

TALABALARNING BADIY-IJODIY TAFAKURINI SHAKILLANTIRISHDA KOMPOZITSIYA FANINING NAZARIYASI VA METODIKASINI TAKOMILSHTIRISH YO`LLARI.

Abdumuminova Dildora Abdinabi qizi

**Namangan Davlat Universiteti Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi kafedrasi stajyor-o'qituvchisi**

abdumuminova.dildora@mail.ru

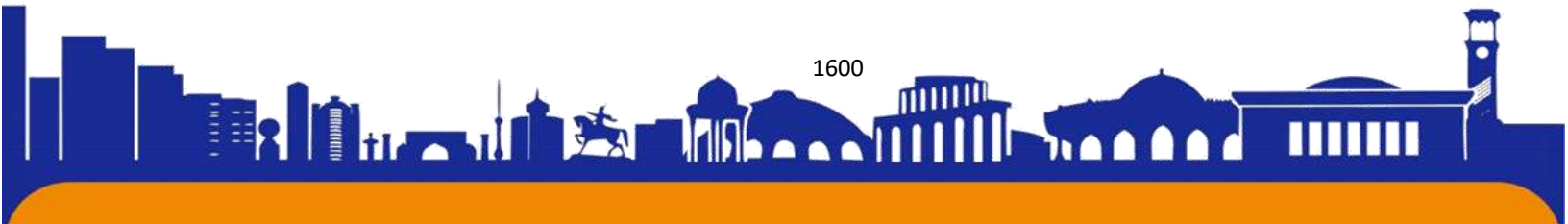
Annotatsiya: Tasviriy san'atdagi kompozitsiya nazariyasi ko'plab maxsus tushunchalarni atamalar tizimi bilan birlashtiradi. Tasviriy san'at tarixida kompozitsion yaxlitlikni tahlil qilishda umumiydan xususiygacha bo'lgan ierarxik tuzilishga rioya qilish odatiy holdir usul, texnika (usullar, vositalar, texnikalar), texnika (materiallar, asboblari, materiallarni qayta ishlash texnikasi). Kompozitsion yaxlitlikka erishish usullari, vositalari va usullarining nomlari turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha shakllantirilganligi haqida ilmiy ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlari: Ko'mpozitsiya, hajim, formal, yaxlitlik, badiiy-majoziy, formal, arhitektura, klassik, kategoriyalar, ritm, kolorit, simmetriya, assimetriya

Аннотация: Теория композиции в изобразительном искусстве объединяет множество специфических понятий с системой терминов. При анализе композиционной целостности в истории изобразительного искусства следование иерархической структуре от общего к частному является общим приемом, приемом (методами, средствами, приемами), приемом (материалами, инструментами, приемами обработки материалов). Названия методов, средств и приемов достижения композиционной целостности представлены разными исследователями по-разному.

Ключевые слова: Композиция, объем, формальный, цельность, образный, формальный, архитектурный, классический, категории, ритм, цвет, симметрия, асимметрия.

Annotation: The theory of composition in the visual arts combines many specific concepts with a system of terms. When analyzing compositional integrity in the history of fine arts, following a hierarchical structure from the general to the particular is a general technique, a technique (methods, means, techniques), a technique (materials, tools, techniques for processing materials). The names of methods, means and

techniques for achieving compositional integrity are presented by different researchers in different ways.

Keywords: Composition, volume, formal, unity, figurative, formal, architectural, classical, categories, rhythm, color, symmetry, asymmetry.

Kirish: Ko'mpozitsiya (lotincha composition-yig'ish, bog'lash, birikma) badiiy ijodning asosiy kategoriyalaridan biridir. Eng umumiy ma'noda "eng murakkab va mukammal tuzilish turi: badiiy-majoziy". Chizmadan farqli o'laroq, rang, chiziq, hajm, makon badiiy shaklning tarkibiy qismlaridan biri emas, balki barcha elementlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan badiiy-majoziy, mazmun-formal yaxlitlikdir. Ba'zan badiiy kompozitsiyani ruh va tana uzviy bog'langan tirik organizm bilan solishtiriladi. Soddalashtirilgan ta'rifda: "san'at turining o'ziga xosligi, mazmuni, asar maqsadi va rassomning niyatidan kelib chiqqan holda badiiy asarning qurilishi". Biroq, oxirgi ta'rifda, birinchidan, nafaqat tasviriy san'at, xususan, musiqa, she'riyatdagi barcha san'at turlari uchun umumiy bo'lgan kompozitsion naqshlarning ahamiyati tekislanadi, ikkinchidan, "qurilish" tushunchasi, aksincha, ma'nosi kompozitsiyadan farq qiladigan qurilishga, masalan, arxitekturada. Demak, arxitektura kompozitsiyasi-bu qurilish strukturasi badiiy va obrazli qayta ko'rib chiqish natijasida yuzaga keladigan elementlarning mazmun-formal yaxlitligidir. Rassomchilikda "kompozitsiya-bu organik yaxlitlik, semantik birlik sifatida tasvirning mavjudligi shaklidir"

Tasviriy san'atdagi kompozitsiyaning klassik ta'rifini Italiya Uyg'onish davrida san'at nazariyotchisi va me'mori L. B. Alberti o'zining "Rasm bo'yicha uchta kitob" risolasida (1435-1436) bergan: "Kompozitsiya-bu kompozitsiya, ixtiro, ixtiro" "akt". erkin badiiy iroda ". Lotin so'zining umumiy ma'nosiga bu erda Uyg'onish davrining "ixtiro qilish, ixtiro qilish" lahzasi, tasavvur erkinligi, rassomning, ular aytganidek, "hikoya yozish" huquqi bilan mustahkamlangan umumiy ma'no qo'shiladi. o'rta asrlardagi naqshlarga rioya qilish an'anasiga (italyancha componimento - yozuv). Ehtimol, Alberti kompozitsiya haqidagi bu tushunchani klassik filologiyadan olgan.

Alberti kompozitsiyani tugallangan rasm shaklida emas, balki rassomning ijodiy jarayonining usuli sifatida, ishning asosiy bosqichlari ketma-ketligi va mazmunini ochib berdi. Bundan tashqari, Alberti kompozitsiyani "tirik organizm" va go'zallik sifatida tushundi, unga "hech narsa qo'shib, ayirish yoki uni yomonlashtirmasdan o'zgartirish mumkin emas". Oxirgi tushuntirish xususiy xususiyatga ega va Uyg'onish davri estetikasi, san'at asarining ideal, muvozanatli shakliga intilish bilan bog'liq.

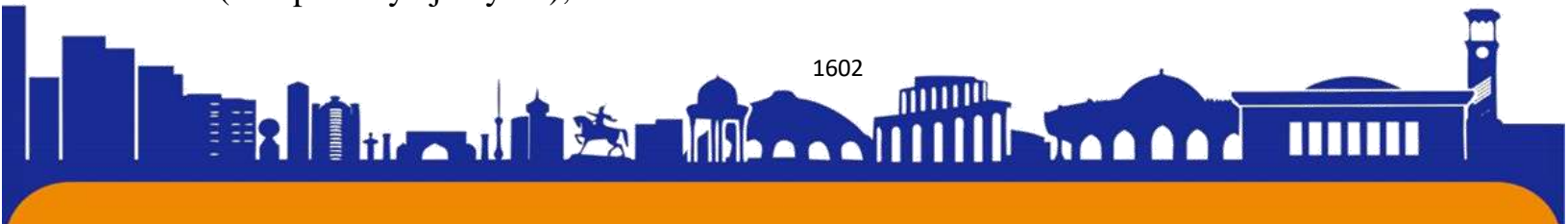
Kompozitsiyaning asl ta'rifini ingliz rassomi va san'at nazariyotchisi Uilyam Uilyam Xogart o'zining "Go'zallik tahlili" risolasida (1753) bergan: "Chalkashsiz xilma-xillik, yalang'ochliksiz soddalik, jingalaksiz ulug'vorlik, qat'iyliksiz farq, kattaliksiz kattalik. ortiqcha . barcha qismlarning birgalikda olingan ajoyib xilma-xilligi".

Rus rassomi va psixologi N.N.Volkov (1897-1974) ta'rifiga ko'ra, kompozitsiya "ma'no uchun qurilish", boshqa formulada esa "ijodiy jarayonning algoritmi". S.M.Danielning ta'rifiga ko'ra, kompozitsiya holat emas (nisbiy ma'noda ham), balki "g'oyani qo'llashni tartibga soluvchi jarayon".

Kompozitsion yaxlitlik ochiq, modifikatsiyalangan turdagi tuzilmalarni anglatadi. Unda hech qanday o'zgarmas qonunlar yo'q-rassomning ishi "qonundan tashqarida", u ta'rifi bo'yicha erkindir, lekin shakllantirishda ehtimollik tendentsiyalari kabi naqshlar mavjud. Kompozitsiyaning alohida elementlari butunga zarar etkazmasdan almashtirilishi mumkin, ammo ulanishlar printsipi o'zgarishsiz qoladi. Kompozitsiyaviy yaxlitlikda elementlarning har biri boshqa elementlar bilan yagona, o'ziga xos kombinatsiyadagina o'ziga xos, betakror ma'noga ega bo'ladi. Shuning uchun har bir kompozitsiya o'ziga xos bo'lib, u faqat bir marta paydo bo'ladi, lekin u tipologik bo'lib, u yaratilgan davrning ruhi, o'ziga xos tarixiy va madaniy vaziyat, ob'ektiv va oldindan aytib bo'lmaydigan sub'ektiv omillar, rassomning g'oyasi va hissiyotiga mos keladi. V.P.Zubov ta'rifiga ko'ra, "Organik yaxlitlikning o'zi uning qismlari uchun belgilovchi qonun bo'lib chiqadi va o'z navbatida eng kichik yaxlitlik sifatida qaraladigan qismlar o'zlarining nisbiy mustaqilligini saqlab qoladilar, ya'ni ular o'z erkinligini kafolatlaydi. butun ijodiy jarayonda rassom. Bir butun sifatida qismlarning oddiy aniqlanishi, modullilik mexanizmda, masalan, soatda mavjud, ammo determinizm va erkinlik sintezi faqat badiiy organizmda beriladi".

San'at nazariyasi va ijodiy amaliyotda "kompozitsiya" so'zi quyidagi asosiy ma'nolarda qo'llaniladi:

- Badiiy faoliyatning predmeti;
- Rassomning ijodiy usuli (umuman "harakat tartibi" deb ta'riflanadi);
- San'atda shakllantirish usullaridan biri (eng universal);
- Alohida, sifat jihatidan o'ziga xos bosqichlardan (masalan, tahlil va sintez, dastlabki eskiz, kompozitsiyani ishlab chiqish va yakunlash) iborat badiiy ijod jarayoni (kompozitsiya jarayoni);

- Bu jarayonning natijasi, yaxlitlikning alohida sifati, tugallangan ishda namoyon bo'ladi;
- San'at nazariyasining bo'limlaridan biri, kompozitsiya ustida ishlash tamoyillari va usullarini o'rganadigan o'quv fanidir.

Kompozitsiyani yaxlit hodisa sifatida o'rganish, nazariy tahlil qilish qiyin, chunki uning naqsh va navlari tarixiy-badiiy jarayonda va har bir ijodkorning individual ijodiy tafakkuri darajasida doimiy ravishda yangilanib turadi. Biz bu jarayonni faqat bilvosita baholay olamiz, individual asarlarni moddiy shaklda ko'rib chiqsak, unda hamma narsa namoyon bo'lmaydi, taqqoslash, umumlashtirish, immanent xususiyatlar va doimiy g'oyalarni izlash. Har qanday kompozitsiya qandaydir mavhum g'oyaga asoslanadi, uni og'zaki yoki vizual tarzda ifodalash qiyin-dastlabki eskiz, model yordamida. Masalan: yuksalish, keskinlik yoki aksincha, tinchlik, tinchlik g'oyasi. Shu bilan birga, tasviriy shaklning barcha modifikatsiyalarida yashirin (fikrlashning doimiy arxetiplari) saqlanib qoladi. Har bir fikr ma'lum bir arxetipga mos keladi: vertikal, xoch yoki kvadrat, uchburchak, gorizonta, doira. Bunday arxetiplarning, boshqacha tarzda rejimlar (lot. Modus-naqsh, harakat tartibi, yo'l) deb ataladigan soni cheklangan, ammo ularning kombinatsiyasi cheksiz o'zgaruvchanlikni keltirib chiqaradi. Fikrni ifodalash shakli va unga mos keladigan tafakkur arxetipi mavzu deyiladi (yunoncha-belgilangan, o'rnatilgan). Badiiy asar mavzusi mazmun-formal yaxlitlik tamoyiliga ko'ra, yangi shakl-motiv uchun mazmunga aylanadi. Demak, masalan, musiqada "variatsiyali mavzu" yoki leytmotiv (nem. Leitmotiv-yetakchi motiv) individual motivlardan-takrorlanuvchi musiqiy ibora, garmonik burilish, xuddi tasviriy san'atdagi "yo'nalish" kabi shakllanadi. Shaklda Shunday qilib, arxitekturada: arch - qurilish inshootining bir turi-mavzu, va arkalar ketma-ketligi, arkada ma'lum bir badiiy uslubning me'moriy kompozitsiyasining motivi. Yarim doira shaklidagi arklar turkumi Romanesk san'atining motivi, lanset arklar gotika uslubiga xos naqsh, ot taqasimon kamarlar arab va ispan-mavriy me'morchiligiga xos, "Rim me'moriy yacheykasi" nomiga ko'ra tipik. qadimgi Rim me'morchiligi motivi; To'g'ridan-to'g'ri ustunlar poytaxtlariga asoslangan yarim doira ark Italiya Uyg'onish davri arxitekturasi asosiy mavzularidan biridir.

V.A.Favorskiy, A.D.Goncharov, L.F.Jegin, I.I.Ioffe, P.Ya.Pavlinov, S.M.Daniel, V.G.Vlasov, A.V.Sveshnikova asarlari. XXI-asr boshlarida arxitektura va tasviriy san'atning barcha turlarida kompozitsiya kompyuter modellashtirish usullaridan

foydalangan holda dissipativ (ochiq, “tarqalgan”) tizimlar, klaster yoki fraktal tuzilmalar sifatida tobora ko‘proq ko‘rib chiqilmoqda.

San’atdagi kompozitsiya nazariyasi ko‘plab maxsus tushunchalarni atamalar tizimi bilan birlashtiradi. San’at tarixida kompozitsion yaxlitlikni tahlil qilishda umumiydan xususiygacha bo‘lgan tuzilishga rioya qilish odatiy holdir: usul, texnika (usullar, vositalar, texnikalar), texnika (materiallar, asboblari, materiallarni qayta ishlash texnikasi). Kompozitsion yaxlitlikka erishish usullari, vositalari va usullarining nomlari turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha shakllantirilgan. Ko‘pincha ajralib turadi:

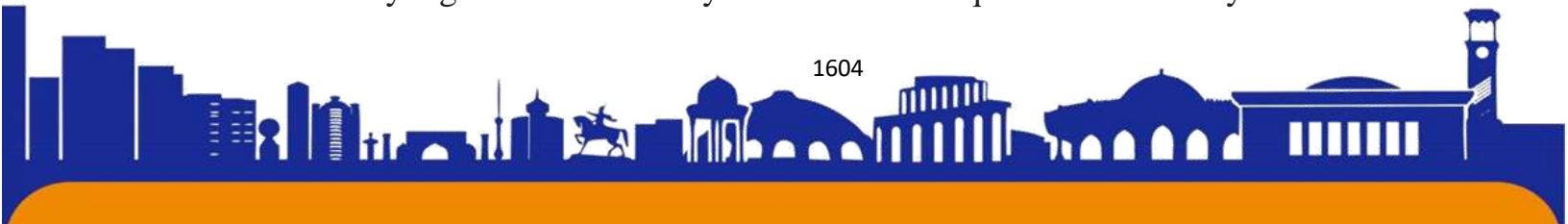
Kompozitsiya vositalar (juftlashgan xarakterga ega)

- Meter-ritm;
- Simmetriya-assimetriya;
- Kontrast nuanse;
- Konsonans-dissonans;
- Kattalik shkalasi;
- Miqdor-proporsiya munosabatlari;
- o‘xshashlik – farq;

Kompozitsiya texnikasi:

- Vizual markazning urg‘usi (semantik, geometrik);
- Mulohaza yuritish (muvozanat bo‘lmagan qismlarni muvozanatlash);
- Proportsionallik, miqdorlar nisbatlarini uyg‘unlashtirish, xususan, oltin qismdan foydalanish;
 - Birlashtiruvchi elementlarni aniqlash (ko‘rish maydonining kuchli va zaif qismlari, vertikal va gorizontallar, katta va kichik diagonallar) haqida talabalar chuqur nazariy bilimlarga ega bo‘lishlari kerak. Olingan Nazariy bilimlarni chuqur ilmiy tahlil qila olish. Turli hil janrlar ustida ishlaganda ularni qo‘llay olish zarur.

Xulosa: Tasviriy san’atning har bir turi o‘ziga xos kompozitsion uslublarga ega. Mac, kitob bezagi (rasm) mahobatli devoriy rassomlik kompozitsiyasidan farq qiladi. Shuningdek, kompozitsiyani idrok qilish ham turlicha bo‘lishi mumkin. Mac, haykaltaroshlik asarlaridan relyefni faqat old tomondan ko‘rish mumkin. Aksincha, mahobatli yodgorliklarni esa aylanib tomosha qilish lozim. Haykaltarosh asar

yaratayotganda kompozitsiya qonunlarini e'tiborga olishi kerak. Tasviriy san'atda ko'p shakl (figura)li kartina va haykallar ham kompozitsiya haqidagi tushunchalarini birlashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A.Amanullayev.Nauchno-metodicheskiye osnovy podgotovki studentov vuzov k upravleniyu rabotoy krujkov rezby po ganchu. Avtoref. Diss... kand .ped. nauk-T.: 2001,-21 s.

2. Amanullaev, A.A. (2022). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDAGI HOZIRGI MASALALAR. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 *Impact Factor: 7.603 , 11 (03), 1-3.*

3. Amanullaev, A. (2022). SPECIFIC FACTORS OF COMPREHENSIVE STUDY AND ANALYSIS OF THE HISTORY AND CULTURE OF THE UZBEK PEOPLE. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 *Impact Factor: 7.603, 11(02), 1-4.*

4. Sodiq, A. M. (2022). TO BE ABLE TO ANALYZE AND INTERPRET THE ARTISTIC VALUE OF COMPOSITION IN WORKS OF FINE ARTS AND TO INCREASE STUDENTS'KNOWLEDGE OF ARTISTIC PERCEPTION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 *Impact factor: 7.429, 11(03), 149-151.*

5. Muhammad, A. (2022). MANZARA JANRIDA TARKIBI VA RANGNING ALOQASINI ILMIY O'RGANISHNING XUSUSIYATLARI. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 *Impact Factor: 7.603 , 11 (02), 5-8.*

6. Dildora, A. (2022). TRAINING OF PROFESSIONALS WITH POSITIVE HUMAN QUALITIES IN THE LESSONS OF FINE AND APPLIED ARTS IN THE EDUCATION OF THE MODERN SPIRIT. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 *Impact factor: 7.429, 11(03), 152-154.*

7. Dildora, A. (2022). TRAINING OF PROFESSIONALS WITH POSITIVE HUMAN QUALITIES IN THE LESSONS OF FINE AND APPLIED ARTS IN THE EDUCATION OF THE MODERN SPIRIT. *INTERNATIONAL*

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(03), 152-154.

8. Dildora, A. (2022). TARIXIY YODIKLIK VA OSODIYATLARGA BOY QADIM SHAHARLARNING ZAMONAVIY QURILISHDAGI ARXITEKTURA SOHASIDAGI BA'ZI ZAMONAVIY MUAMMOLARNING OLIB ETISHI. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603 , 11 (02), 9-11.

9. Abdumo'Minova, D. A. Q. (2022). Talabalarga tasviriy san'atdan mashg'ulotlarni tashkil etishda qalamtasvirning nazariy qonunlardan foydalanish. *Science and Education*, 3(9), 467-473.

10. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students' Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(08), 261-267.

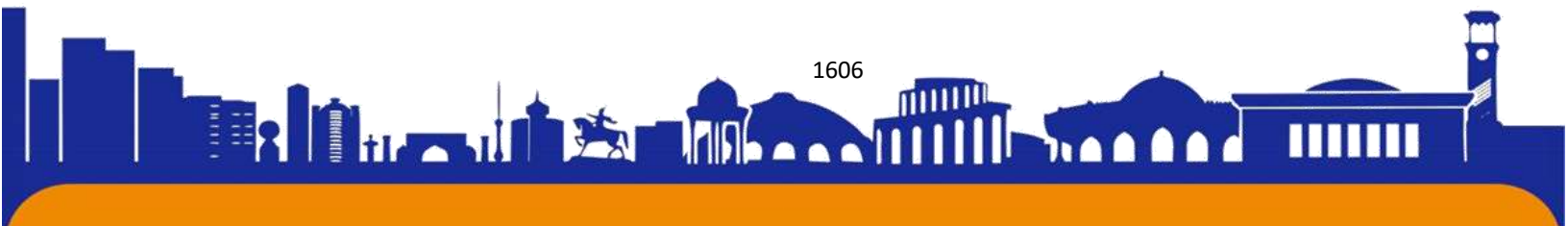
11. Baymetov, B., & Sharipjonov, M. (2021). OLIY PEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA INSON QIYOFASINI AMALIY TASVIRLASH JARAYONIDA IJODIY KOMPYETYENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH. *Academic Research in Educational Sciences*, 2(3), 1066-1070.

12. Boltaboyevich, B. B., & Shokirjonugli, S. M. (2020). Formation of creative competences of the fine art future teachers describing geometrical forms (on sample of pencil drawing lessons). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1996-2001.

13. Baymetov, B., & Sharipjonov, M. (2020). OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALAR IJODIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA INDIVIDUAL TA'LIM BYERISH MYETODIKASI (QALAMTASVIR MISOLIDA). *Academic research in educational sciences*, (4), 357-363.

14. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. Sh. (2020). TASVIRIY SAN'ATDAN MALAKALI PYEDAGOG KADRLAR TAYYORLASHDA NAZARIY VA AMALIY MASHG'ULOTLARNING UYG'UNLIGI. *INNOVASII V PYEDAGOGIKYe I PSIXOLOGII*, (SI-2№ 3).

15. Sharipjonov, M. S. O. G. L. (2021). OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI. *Science and Education*, 2(2), 435-443.

16. Sharipjonov, M. Sh. (2020). Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy mahoratlarini takomillashtirishda amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi. *Molodoy uchenyye*, (43), 351-353.

17. Sharipjonov, M., & Ikromova, M. D. (2018). TASVIRIY SAN'ATDA ANIMALIZM JANRI. *Nauchnoye znaniye sovremennosti*, (5), 94-96.

18. oglu Sharipjonov, M. S. OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI.

19. Ruzinov, B., & Abdullayev, A. (2021). Ko'hna Axsikent. *Obuyestvo i innovatsii*, 2(2/S), 692-698.

20. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Karimboyev, X. Q. O'. (2021). MODDIY MADANIY MYEROS OB'YEKTLARI ORQALI TALABALARNING MILLIY QADRIYATLARIMIZGA BO'LGAN MYEHRINI UYG'OTISH. *Academic research in educational sciences*, 2(3), 99-108.

21. Ruzinov, B. A. (2022). Axsikent Earthquake. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 9, 209-212.

22. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Umarov, X. (2021). FARG'ONA VODIYSI AMALIY SAN'ATINING TA'LIM TARBIYADAGI O'RNI. *Academic research in educational sciences*, 2(3), 117-123.

23. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2020). Buyuklarga beshik bo'lgan Axsikent yohud Farg'ona allomalari. *Toshkent: Navro'z*.

24. Ro'zinov, B., Rejabova, S., & Ismoilov, Yu. (2013). Qosimov A. Namangan viloyati madaniy merosi. *Namangan: Namangan*.

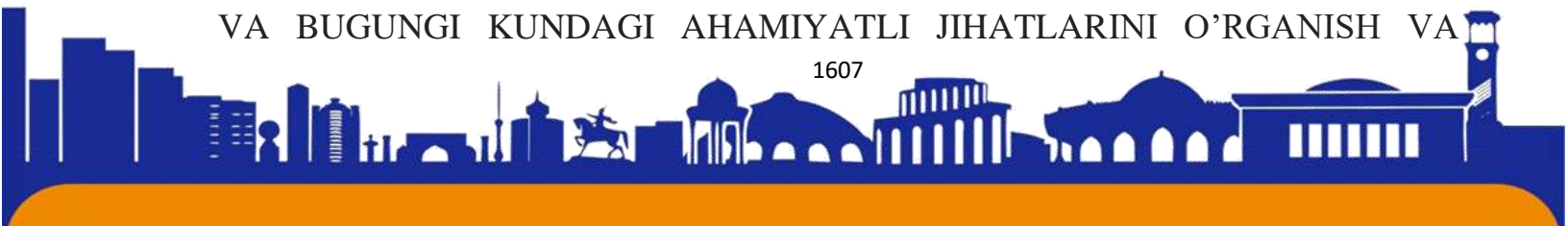
25. Ro'zinov, B., & Rajabova, S. (2006). Namangan viloyati madaniy merosidan lavhalar. *Namangan nashriyoti*.

26. Qozoqov, T., Ruzinov, B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. *Toshkent: Navroz*.

27. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. *Toshkent: Navro'z*.

28. Ismoilov, Yu., & Ro'zinov, B. (2013). Axsikent-qadimgi farg'ona poytaxti. *Namangan: Namangan nashriyoti*.

29. Ruzinov, B. A. (2023). TASVIRIY SAN'AT RIVOJLANISH TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATLI JIHATLARINI O'RGANISH VA

ISSN (E): 2181-4570

TAXLIL QILISH. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, 2(19), 1-8.

30. Ruzinov, B. A. (2022). FARGONA VODIYSI AMALIY SANATI. *Journal of new century innovations*, 10(3), 70-74.

31. Nuriddinov, B., & Ruzinov, B. (2021). Namangan, The City Of Flowers. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(01), 35-38.

